

ИМОМ БУХОРИЙНИНГ УСТОЗ ВА ШОГИРДЛАРИ

Джуманов Абдулхамид

*Имом Бухорий номидаги Тошкент ислом институти “Ақоид ва фиқхий
фанлар” кафедраси ўқитувчиси*

Имом Бухорий Аллоҳ таолонинг муқарраб бандаларидан бўлиб, ихлос, садоқат ва ибодатда мисли йўқ кишилардан эдилар. Имом Бухорийнинг ибодатлари ҳақида «Тарихи Бағдод» ва бошқа китобларда қуйидаги маълумотлар келтирилган: «Рамазон ойининг биринчи кечасида имом Бухорий ҳузурларига асҳоблари жамланар ва у киши ҳар рақъатга йигирма оятдан қўшиб ўқиб, хатм қилар эди.

Саҳар пайтида эса Қуръоннинг учдан биридан ярмигача ўқиб, учинчи кечанинг саҳарида хатм қилар эди. Бир куни у киши намоз ўқиётганида, ари чақди. Намозни ўқиб бўлиб: «Қаранглар-чи, намозимда менга озор берган нарса нима экан?» деди. Қарасалар, бир ари ўн етти марта чақиб, танасини шишириб юборган экан. Намозни бузмабди».

Бошқа бир ривоятда айтилишича, асҳобларидан бири у кишини ўз боғига чақирибди. Пешин намози бўлган экан, одамларга имом бўлиб, нафл намоз бошлабдилар. Қиёмда узоқ турибдилар. Намозни тамом қилганидан кейин қўйлагининг этагини кўтариб, ўзи билан бирга бўлган шахслардан бирига: «Қара-чи, қўйлагимнинг остида бир нарса борга ўхшайди», дебдилар. Қараса, ари ўн олти ўн етти жойидан чақиб, баданини шишириб юборган экан. Ари чаққан излар жисмида очиқ кўриниб турган экан. Одамлар у кишига: «Биринчи чаққандаёқ намоздан чиқсангиз бўлмасмиди?!» дейишибди. «Бир сурани ўқиётган эдим, тугатиб қўяй деган эдим», дебдилар.

Имом Бухорийнинг сафарларида кўпинча бирга бўлган Муҳаммад ибн Абу Ҳотим эслайди: «У киши саҳар чоғи ўн уч рақъат намоз ўқир эдилар. Витрни бир рақъат қилардилар. Ўзлари турганда мени уйғотмас эдилар. «Ўзингиз шунча оғирликни кўтариб, мени нимага уйғотмайсиз?» десам: «Сен ёшсан, уйқунгни бузмай дедим», дер эдилар».

Имом Бухорий Басрада беш йил яшаганлар. Ўша йиллари китоб ёзиш билан машғул бўлишларига қарамай, ҳар йили ҳаж мавсуми келганда, Маккага бориб ҳаж қилар ва қайтиб келиб, яна илмий ишларини давом эттирар эдилар. Имом Бухорий илмий ишларни афзал ибодатлардан деб билар эдилар. У киши бош асарлари «Ал-Жомеъ ас-саҳиҳ» китоблари ҳақида: «Уни ўзим билан Аллоҳ азза ва жалланинг орасида ҳужжат қилдим», деганлар.

Бошқа илмий асарлари ҳақида эса: «Аллоҳ таолодан бу таснифотларни мусулмонлар учун баракали этишини умид қиламан», деганлар.

Имом Бухорий тоат-ибодатга тарғиб қилиш борасида: «Мусулмон киши дуо қилса, ушбу дуо қабул бўлмайдиган ҳолатда юриш унга ярашмайди», деганлар.

Имом Бухорий яхши амалларни иложи борида кўп қилиш пайдан бўлар эдилар. У киши Бухоро яқинида бир рабоб қурганлар. Жуда кўп одам бу ишда у кишига ёрдамга келган. Шундай бўлса ҳам, имом Бухорий ўзлари ғишт ташиб, ишлаганлар. Одамлар: «Эй Абу Абдуллоҳ! Сиз овора бўлманг», дейишди. «Мана шу менга манфаат беради», дедилар у киши.

Имом Бухорийнинг ибодатлари ҳам, амаллари ҳам илм асосида бўлар эди. У киши Муҳаммад ибн Абу Ҳотим Варроққа: «Мен ақлимни таниганимдан буён бирон нарсани илмсиз қилган эмасман», деганлар.

Имом Бухорийнинг устозлари

Имом Бухорий илм ва ҳадис талабида умрларининг кўп қисмини сафарда ўтказганлари аввал ҳам айтиб ўтилган эди. Шунинг учун у кишининг устозлари жуда кўп бўлган. Муҳаддис бир кишидан биттагина ҳадис ривоят қилган бўлса ҳам ўша шахс унга устоз, муҳаддислар истилоҳида «шайх» ҳисобланади.

«Тарихи Бағдод» китобида зикр қилинишича, имом Бухорийнинг ўзлари: «Мен мингдан ортиқ шайхдан ҳадис ёзиб олганман», деганлар¹⁵.

Мутахассис уламолар имом Бухорийнинг устозларини икки қисмга тақсимлашади.

Биринчи қисм: иқлимлар ва шаҳарлар бўйича

Макка:

1. Абул Валид Аҳмад ибн Муҳаммад Азрақий.
2. Абдуллоҳ ибн Язийд Муқрий.
3. Исмоил ибн Солим Соғ.
4. Абу Бакр Абдуллоҳ ибн Зубайр Ҳумайдий ва бошқалар.

Мадина:

1. Иброҳим ибн Мунзир Ҳизомий.
2. Мутарриф ибн Абдуллоҳ.
3. Иброҳим ибн Ҳамза.
4. Абу Собит Муҳаммад ибн Убайдуллоҳ.
5. Абдулазиз ибн Абдуллоҳ Увайсий.
6. Яҳё ибн Қаззъа ва бошқалар.

Шом:

1. Муҳаммад ибн Юсуф Фирабрий.
2. Абу Наср Исҳоқ ибн Иброҳим.
3. Одам ибн Абу Йёс.
4. Абул Ямон Ҳакам ибн Нофеъ.
5. Ҳаёт ибн Шурайх ва бошқалар.

¹⁵ Саҳиҳул Бухорий: ал-Жомеъ ас-Саҳиҳ 2 китоб. Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорий. Абдулазиз Мансур таҳрири остида. –Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2008. Т. 1. 712 Б. Т. 2. – Б. 624.

Бухоро:

1. Муҳаммад ибн Салом Пойкандий.
2. Муҳаммад ибн Юсуф Бухорий.
3. Абдуллоҳ ибн Муҳаммад Муснадий.
4. Ҳорун ибн Ашъас ва бошқалар.

Марв:

1. Алий ибн Ҳасан ибн Шақийқ.
2. Абдон ибн Усмон.
3. Муҳаммад ибн Муқотил ва бошқалар.

Балх:

1. Маккий ибн Иброҳим.
2. Яҳё ибн Бишр.
3. Муҳаммад ибн Абон.
4. Ҳасан ибн Шужоъ ва бошқалар.

Ҳирот:

Аҳмад ибн Абдуллоҳ Ҳанафий.

Найсобур:

1. Яҳё ибн Яҳё Тамиймий.
2. Бишр ибн Ҳакам.
3. Аҳмад ибн Ҳафс.
4. Муҳаммад ибн Яҳё Зухлий ва бошқалар.

Рай:

Иброҳим ибн Мусо.

Бағдод:

1. Муҳаммад ибн Ийсо Таббоъ.
2. Муҳаммад ибн Собик.
3. Сурайж ибн Нуъмон.
4. Аҳмад ибн Ҳанбал ва бошқалар.

Басра:

1. Абу Осим Набил.
2. Сафвон ибн Ийсо.
3. Бадал ибн Муҳаббир.
4. Ҳарам ибн Ҳафс ва бошқалар.

Восит:

1. Ҳассон ибн Ҳассон.
2. Ҳассон ибн Абдуллоҳ.
3. Саъийд ибн Сулаймон ва бошқалар.

Куфа:

1. Убайдуллоҳ ибн Мусо.
2. Абу Нуъайм.

3. Аҳмад ибн Яъқуб.

4. Исмоил ибн Абон ва бошқалар.

Миср:

1. Усмон ибн Солиҳ.

2. Саъийд ибн Абу Марям.

3. Асбағ ибн Фараж ва бошқалар.

Жазийра (Дажла ва Фурот орасидаги ерлар)

1. Аҳмад ибн Абдулмалик Ҳарроний.

2. Аҳмад ибн Язийд Ҳарроний ва бошқалар.

Иккинчи қисм: Табақотлар бўйича

Абулфазл Мақдисий ва бошқа уламоларнинг таъкидлашларича, имом Бухорийнинг машҳур «Саҳиҳ» китобларида келтирилган ҳадисларни олган шайхлари беш табақадан иборатдир.

Биринчи табақа:

Имом Бухорий билан ҳадисни ривоят қилувчи тобеъин орасида фақат битта ровий бор, холос.

Улардан бири Муҳаммад ибн Абдуллоҳ Ансорийдир. Имом Бухорий у орқали Ҳумайддан, у Анасдан ривоят қилган.

Маккий ибн Иброҳим ва Абу Осим Набил ҳам биринчи табақага кирадилар. Имом Бухорий улар орқали Язийд ибн Абу Убайддан, у Салама ибн Акваъдан ривоят қилган.

Улардан яна бири Убайдуллоҳ ибн Мусодир. Имом Бухорий у орқали Маъруфдан, у эса Абу Туфайл ва Алидан ривоят қилган.

Юқорида зикри келганларга ўхшаганлар биринчи табақадан ҳисобланади.

Иккинчи табақа:

Тобеъинлардан ҳадис олган имомлардан ривоят қиладиган одамлардир. Жумладан қуйидагиларни зикр қилиш мумкин:

Ҳижозликлардан: Ибн Журайж, Молик, Ибн Абу Зеъб, Ибн Уяйна.

Шомликлардан: Шуъайб, Авзоъий ва иккисининг табақасидагилар.

Ироқликлардан: Саврий, Шуъба, Ҳаммод, Абу Авона, Ҳаммам.

Мисрликлардан: Лайс, Яъқуб ибн Абдуррахмон.

Бу табақадагилар ҳам жуда кўп. Биз улардан баъзиларини зикр қилдик.

Учинчи табақа:

Имом Бухорий кўрган, аммо улардан ҳадис эшитмаган кишилар.

Бу табақага Язийд ибн Ҳорун ва Абдурраззоқ мисол бўлади.

Тўртинчи табақа:

Имом Бухорийнинг табақаларидаги кишилар бўлиб, улар орқали ўз шайхларининг ривоятларини олган. Буларга Абу Ҳотим Муҳаммад ибн Идрис мисол бўлади.

Бешинчи табақа:

Санад, ёш, вафот ва маърифатда имом Бухорийдан кейин турадиган одамлар бўлсалар ҳам, у киши улардан ривоят қилган. Уларга Абдуллоҳ ибн Ҳаммод Омулий ва Ҳусайн Қаббоний мисол бўлади.

Мақдисийнинг айтишича, имом Бухорийнинг ўзлари: «Муҳаддис токи ўзидан юқори, ўзи тенги ва ўзидан кичиклардан ривоят қилмагунча, комил бўла олмайди», деганлар.

Имом Бухорийнинг шогирдлари

Имом Бухорийнинг шогирдлари ниҳоятда кўп бўлган. Мўътабар манбаларнинг гувоҳлик беришича, улуғ олим ҳаётининг бош китоби бўлмиш «Ал-Жомеъ ас-саҳиҳ»дан у кишининг бевосита раҳбарликларида тўқсон минг киши таълим олган. Уларнинг сафида машҳур муҳаддислар Муслим ибн Ҳажжож, имом Термизий, имом Насоий, Ибн Хузайма, Ибн Абу Довуд, Муҳаммад ибн Юсуф Фирабрий, Иброҳим ибн Маъқил Насафий, Ҳаммод ибн Шокир Насафий, Мансур ибн Муҳаммад Баздавий ва яна кўплаб улуғ олимлар бор.

Ҳали болалик чоғларидаёқ имом Бухорийнинг шогирдлари сон-саноқсиз бўлиб кетган эди. Ёшлик пайтларида Басра аҳлининг маърифат толиблари у кишининг ортларидан югуришар эди. Ҳаттоки йўл устига ўтирғизиб олиб, мажбур қилиб ҳадис сўрашарди.

Ўша мажлисларда минглаб одам жамланар эди. Уларнинг кўпчилиги одамлар ҳадисларини ёзиб оладиган шайхлар бўларди. Имом Бухорий эса ҳали мўйлаби чиқмаган ёш бола эди.

«Тарихи Бағдод» китобида бу ҳақда шундай дейилган: «Абу Бакр ал-Аъйян айтади: «Муҳаммад ибн Юсуф Фирабрийнинг эшиги олдида Муҳаммад ибн Исмоилдан ҳадис ёзиб олдик. Ўшанда унинг юзида бирорта ҳам тук йўқ эди. Бир марта Бухорий Басрага келганида жарчи: «Эй аҳли илмлар! Муҳаммад ибн Исмоил Бухорий келди!» деб жар солди¹⁶.

Уни излаб борганлар Басра жомеъ масжидида, устун ортида намоз ўқиётган қоп-қора соқолли ёш йигитни кўрдилар. У намозини ўқиб бўлиши билан ўраб олиб, улар учун имло мажлиси қуришини илтимос қилишди. У киши рози бўлдилар.

Шунда жарчи Басра жомеъ масжидида туриб, иккинчи марта: «Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил Бухорий келди! Биз ундан имло мажлиси қуришини сўрадик! У эртага фалон жойда мажлис қуришга рози бўлди!» деб жар солди. Эртасига фақиҳлар, муҳаддислар, ҳофизлар ва нозирлардан бир неча минг одам жамланди.

Бағдодда ҳам у кишининг минглаб шогирдлари бор эди. Абу Алий Солиҳ ибн Муҳаммад Бағдодий айтади: «Муҳаммад ибн Исмоил Бағдодда мажлис қураб

¹⁶ Бадруддин Айний. Умдатул қорий шарҳу Саҳиҳ ал-Бухорий (Саҳиҳул Бухорийни шарҳлашда ўқувчини таянчи) – Байрут: Дор ал-кутуб ал-илмия, 2009. – Б. 566.

эди. Мен унинг имлосини одамларга етказиб турар эдим. Унинг мажлисига йигирма мингдан зиёд одам жамланар эди».

Қисқа қилиб айтганда, имом Бухорий шогирдларининг саноғига етиш қийин. Ўша вақтдаги кўзга кўринган барча олимлар у кишига шогирд бўлган, десак, муболаға қилмаган бўламиз.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. Тафсири Ҳилол. – Т.: “Шарқ”, 2012. – Б. 662.
2. Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. Тасаввуф ҳақида тасаввур. – Т.: “Шарқ”. 2010. – Б. 280.
3. Саҳиҳул Бухорий: ал-Жомеъ ас-Саҳиҳ 2 китоб. Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорий. Абдулазиз Мансур таҳрири остида. –Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2008. Т. 1. 712 Б. Т. 2. – Б. 624.
4. Имом ал-Бухорий. Ал-адаб ал-муфрад. – Т.: Ўзбекистон, 1990. – Б. 236.
5. Имом ал-Бухорий. Саҳиҳул Бухорий-1. – Т.: Hilol-Nashr, 2012. – Б. 133.
6. Имом ат-Термизий. Сунани Термизийил Т.1. – Т.: Қомус, 1998.
7. Нававий Абу Закариё Яҳё ибн Шараф. Риёзус-солиҳийн. –Т.: Мовароуннаҳр, 2006. – Б. 800.
8. Обидов Р. Суннат, ҳадис ва муҳаддислар. – Т.: Мовароуннаҳр. 2012.– Б. 83.
9. Абдурроҳман Саховийил Аз-Зовъул Ламиъ ли аҳли қорнит тасиъ. – Байрут.: Дарул кутубил илмийя, 1990. – Б. 455.
10. Абдулҳай Лакнавий. Фавоидул баҳия. – Макка: Дор ал-башар исломия, 1982. – Б.87.
11. Бадруддин Айний. Манҳатус Сулук фи шарҳи Тухфатил Мулук. – Байрут.: Дору ихъи туросил аробийя, 1999.
12. Бадруддин Айний. Умдатул қорий шарҳу Саҳиҳ ал-Бухорий (Саҳиҳул Бухорийни шарҳлашда ўқувчини таянчи) – Байрут: Дор ал-кутуб ал-илмия, 2009. – Б. 566.